

General-major
MILAN BASTA

O zarobljavanju Pavelićeve vojske i odnosima sa Englezima

Njemačke i kvislinške divizije u Jugoslaviji nisu imale namjeru da prihvate i sprovedu akt kapitulacije jer im je novi poglavar Trećeg Rajha, Hitlerov nasljednik »Grosseadmiral« Denic, sprovodeći parcijalnu kapitulaciju, naredio da se povuku u Austriju i predaju Anglo-Amerikancima.

Komandant njemačkog »Južnog prostora« feldmaršal Keserling, na sastanku 6. maja 1945. u Gracu, naredio je generalu Aleksanderu Leru, komandantu Jugoistoka, i komandantu Druge oklopne njemačke armije generalu Maksimilijanu De Angelisu da se, prema Denicovoj odluci, njemačke snage sa Balkana povuku u Austriju.

Postoje podaci da se Ler i ranije povezivao sa Englezima u Italiji, nudeći im separatne pregovore i mogućnost što dužeg održavanja fronta u Jugoslaviji da bi olakšali savezničkim trupama da što prije zaposjednu Trst i Austriju.¹ Postoje, takođe, podaci i o vezama trojice Hitlerovih generala, porijeklom Austrijanaca (Glejz Horstenau, Ler i Julius Ringle), spremnih da, oslanjajući se na Zapad, porade na spasavanju svoje uže domovine i da se eventualnim separatinim sporazumom otrgnu iz čeličnog Hitlerovog zagrljaja.

Nije nimalo slučajno što je u vrijeme povlačenja Nijemaca iz Grčke Lerov ađutant baron fon Šenke prebjegao Englezima, kao

¹ General Erih Šmit — Rihberg: *Završne borbe na Balkanu*, VIZ, Beograd.

što nije bilo slučajno traženje veza sa Englezima preko Draže Mihailovića, uz posredovanje Nojbahera, Ribentropovog izaslanika za Ju-goistok.

Eto, to su neki opšti razlozi koji su usloveli tvrdokorni otpor Nijemaca i kvislinga u Jugoslaviji i koji su doveli do situacije da se nastave borbe sedam dana poslije zvanične kapitulacije Njemačke i obustave drugog svjetskog rata u Evropi. Neće se pogriješiti ako se kaže i da su: brzi prodor Četvrte jugoslovenske armije na lijevom krilu jugoslovenskog fronta, oslobođenje Trsta, već 1. i 2. maja, potom oslobođenje Ljubljane, zaposijedanje određenih prelaza preko Alpa i Karavanki za Austriju, zatim brz prodor Motorizovanog odreda Četvrte armije i 13. slovenačke divizije u Korušku — usloveli da neprijateljska grupacija, jačine oko 250.000 Nijemaca, ustaša, domobrana, četnika i ostalih kvislinga, ne uspije da se probije u Austriju i da se zadrži u Sloveniji, u Štajerskoj, i poslije potpisane kapitulacije Njemačke.

Između ostalog, i zakrčenost malog broja komunikacija koje su vodile prema sjeverozapadu zemlje, čija propusna moć nije bila tako velika da primi toliku masu vojnika, civila i vozila, uslovila je spoprost i veće zadržavanje nego što je situacija nalažala. Policijske i gestapovske snage, SS jedinice, ustaše, četnici, ljotićeovci i drugi kvislinzi nastavili su borbu i poslije potpisane kapitulacije da bi izbjegli odgovornost za besprimjerne zločine genocida izvršenog nad našim narodima.

Četrnaesta slovenačka divizija bila je prva krupnija saveznička jedinica koja je 6. maja ušla u Korušku. Krila naše Četvrte i Treće jugoslovenske armije spojila su se u Koruškoj sa 14. divizijom i na vrijeme zatvorila obruč oko te jake neprijateljske grupacije.

Na desnom krilu Treće armije nastupala je dolinom Drave 51. divizija. Ona je u rejonu Dravograd — Prevalje — Pliberk ostvarila najčvršću saradnju sa 14. slovenačkom divizijom i ostalim snagama Četvrte operativne zone, koja je snagama jačine desetak hiljada boraca dejstvovala na veoma širokom prostoru Štajerske i Koruške. Na teritoriji Četvrte operativne zone našla se navedena jaka nerazoružana neprijateljska grupacija, koja je hrlila u borbenom poretku i nakon kapitulacije, težeći da se po svaku cijenu probije preko granice. Četvrta operativna zona primila je na sebe prve udare neprijatelja, uspješno im odolijevala, zahvaljujući prvenstveno svojoj čvrstoj povezanosti sa slovenačkim narodom, organizovanim u Oslobodilnoj fronti. Bila je to ogorčena borba naroda i vojske u posljednjim danima rata. Snage Četvrte operativne zone spojile su se sa

jakim nastupajućim snagama prvo Treće, a zatim sa dijelovima ostalih armija. Tako spojene snage zadale su odlučujući udarac neprijatelju i prisilile ga na predaju 15. maja 1945. godine.

Saradnja 51. divizije i Četvrtе operativne zone na djelu je potvrdila našu ratnu doktrinu čvrste povezanosti frontalnih dejstava i borbenih aktivnosti u pozadini neprijatelja i povezanosti vojske sa organizovanim narodom, što je značajno iskustvo i za našu današnju doktrinu općenarodne odbrane. Osim toga, treba istaći maksimalnu samoinicijativu, odgovornost svih starješina, posebno rukovodećeg komandnog kadra, da na vrijeme donose odgovarajuće odluke ne čekajući naređenja odozgo, i da su se, posebno u pregovorima sa njemačkim i ustaško-domobranskim štabovima i pregovaračkim delegacijama, znali pravilno postaviti i odlučno zastupati interese naše borbe.

Štab 51. divizije našao se u dilemi: da li da izvrši naređenje štaba Treće armije, odnosno Generalštaba, tj. da li da krene u austrijski dio Štajerske i tamo posjedne određenu okupacionu zonu, ili da prekrši to naređenje i, prema novonastaloj situaciji, okrene diviziju u drugom pravcu, u rejon Dravograda, i tamo zatvori prolaz jakoj neprijateljskoj grupaciji. Jer, saznalo se od terenskog obavještajnog centra da se velika neprijateljska grupacija kreće od Slovenj Gradeca prema Dravogradu i Austriji.

Situaciju i politički karakter i značaj odluke o zaposijedanju okupacione zone u Austriji, koju smo dobili kao priznata saveznička vojska Antihitlerovske koalicije, procjenjivao je štab 51. divizije. Samoinicijativno je odlučeno da divizija ne ide u Austriju, već da sa Šestom brigadom 36. vojvođanske divizije i dijelovima 14. slovenačke divizije zatvori ulaz u Austriju. Na osnovu takve odluke, jedinicama divizije izdato je naređenje, i one su 12. maja krenule u rejon Dravograda.

Treba istaći da se, poslije obavještenja o situaciji, štab Treće armije složio i zdušno prihvatio inicijativu štaba 51. divizije kao jedino ispravno rješenje. Hitno je uputio u rejon Dravograda pojačanje — 12. slavonsku diviziju i jednu brigadu 40. divizije. Šesnaesta divizija je motorizovana i upućena preko prevoja Jezerskog u pravcu Borovlja da nešto dublje u Koruškoj zaposjedne dravske prelaze. Pojava te divizije u Koruškoj 16. maja bila je takođe značajna, jer je, i pored zarobljavanja pojedinih manjih grupa neprijatelja koje su se ranije probile, bila garancija da se jače neprijateljske snage ne mogu ni u dubini Koruške lako probiti.

Vjerovatno je naša obavještajna služba u tim posljednjim danima rata unekoliko zakazala. Jer, oni podaci koji su dobijeni bili su isuviše parcijalni. Naime, sve do 12. maja niko u štabu 51. divizije nije znao da se oko 250 hiljada neprijateljskih vojnika kreće u trouglu Celje — Maribor — Dravograd. Vjerovatno smo u jednom trenutku bili podlegli psihološkoj zamci — da će se objavom opšte kapitulacije u noći 8/9. maja sve neprijateljske jedinice predavati tamo gdje ih kapitulacija bude zatekla.

Jake ustaško-domobranske snage, više od 120 hiljada vojnika, krenule su sa civilnim izbjeglicama iz rejona Zagreba preko Hrvatskog Zagorja i Slovenije sa namjerom da se probiju preko granice. U vezi sa tim mnogo puta se nametalo pitanje: kako je ta vojska došla do blizu austrijske granice bez organizovanog otpora, tako reći bez borbe. Tek kod s. Gornjeg Dolića, Turjaka i Hude Luknje 17. istočnobosanska divizija, pod komandom Blaža Jankovića, vodila je sa ustašama odsudan boj, u kojem je divizija imala 268 izbačenih iz stroja. Od toga su poginula 82 borca. Bilo je u Sloveniji i nekih drugih manjih borbi prije Dravograda i Poljane, ali to su bile borbe ograničenog karaktera.

Uvijek me je zbunjivalo isključivanje 10. zagrebačkog korpusa iz borbenih dejstava 7. maja 1945, kada je, još pri izlasku neprijatelja iz Zagreba pa nadalje, mogao efikasno neprijatelja napadati sa bokova, goniti ga, rastrojavati i usporavati njegovo izvlačenje. Do sada nije razjašnjeno da li su politički razlozi bili zaista predominantni, pa je baš taj korpus morao obavljati garnizonu službu u Zagrebu, u kojem su tada već bile druge divizije. To bi zaista trebalo prosuditi.

Mogu se staviti primjedbe i na sporazum načinjen 9. maja između političkog rukovodstva Celja i Kamniško-zasavskog odreda sa ustaškom komandom, prema kojem su ustaške jedinice mogle slobodno prolaziti kroz Celje na sjever prema granici, s tim da, zauzvrat, ne uništavaju grad. Takav postupak teško se može objasniti. Ustaše su se i kasnije pozivale na taj sporazum tražeći slobodan prolaz za Austriju. Na sreću, odmah su intervenisali komesar Zone Matvež Hace, načelnik štaba Zone Petar Brajović i politički komesar 14. divizije Ivan Dolničar, koji su naredili prisutnim snagama Kamniško-zasavskog partizanskog odreda da ustaše napadnu pri izlasku iz grada. Iako su tada sa ustašama vođene borbe ograničenih razmjera, time je taj sporazum bio odmah poništen. Ulaskom naših triju brigada u Celje (dvije brigade 14. divizije i 8. brigada 11. divizije iz Prve armije) u gradu se situacija brzo stabilizovala.

Neprijateljska propaganda već četrdeset godina govori o tzv. Blajburškoj tragediji, o pokolju oko 300 hiljada Hrvata. U vezi sa tom famoznom »Blajburškom tragedijom« može se reći da je tu, u rejonu Blajburga, pokopana ustaška NDH-a. Prema jednoj približnoj procjeni, u borbama kod s. Gornjeg Dolića, Hude Luknje, oko Celja, na Dravogradu, Poljani, Prevaljama i u pojedinim okršajima u probouju preko Karavanki poginulo je oko 5.000 Pavelićevih vojnika. Oko 3.000 uspijelo se probiti, i to: Luburićevaca, Ustaške odbrane i PTS (Poglavnikova garda). To je od 2,5 do 3 odsto od ukupne Pavelićeve grupacije od 120.000 vojnika. Prema tome, skoro 98 odsto ustaško-domobranskih snaga bilo je zarobljeno u posljednjim danima rata na jugoslovensko-austrijskoj granici maja 1945. godine. Oko 90 odsto zarobljenih Pavelićevih vojnika ubrzo je bilo pušteno kućama.²

Bilo je pojedinih grupa ustaša koje su se probile i prelazile granicu kroz šume preko planina, a Motorizovani odred Četvrtе armije, čak 21. maja, zarobio je više od 2.000 ustaša na Dravi kod Borovlja i sproveo ih u zemlju u zarobljeničke logore. Šesnaesta divizija je, isto tako, oko 17. do 18. maja zarobila 2—3 hiljade ustaša.

To je istina o tzv. Blajburškoj tragediji, o kojoj se preko štampe, radija i televizije nekih zapadnih zemalja iznose neistine i podržavaju ustaško-emigrantske laži o masovnom pokolju zarobljenika. Podrška takve propagande od strane reakcionih krugova na Zapadu dio je specijalnog rata protiv naše zemlje.

Isto tako neprijateljska, posebno ustaška propaganda, u želji da umanjí našu pobjedu »trubi« o tome kako su nam Englezi predali zarobljenu Pavelićevu vojsku. To se može shvatiti, jer od ustaša drugačije i ne očekujemo. Ali, zaprepašten sam kad naš istoričar isto tako piše. Na primjer, zagrebački istoričar dr Bogdan Krizman, u svojoj knjizi *Ustaše i Treći Rajh* (Globus, u Zagrebu 1983. prim. M.B.), na 363. strani piše da se »vojska Pavelićeva, predala kod Blajburga (Pliberka) Britancima, koji su je, razumljivo, odmah izručili Jugoslovenskoj armiji kao ratne zarobljenike.« Tome komentar zaista nije potreban.

Noću 13/14. maja neprijatelj je izvršio jak napad na položaj 51. divizije u rejonu Dravograda, isturivši u prve redove »Crnu Legiju« ustaškog generala Rafaela Bobana. Divizija je uspjela da saču-

² Poslije rata naši sudovi sudili su i kažnjavali one ustaše i četnike koji su vršili zločine i masovno ubijali nevino stanovništvo — djecu, žene i starce.

va dravogradske mostove i lijevu obalu Drave, ali je neprijatelj razdvojio na dva dijela i probio se nešto dužim pravcem, preko Poljane i Guštanja, preko granice, 3—4 km u Austriju.

U dogovoru sa komandantom 51. divizije Sretom Savićem Koljom krenuo sam sa džipom i kurirom obilaznim putem, preko Labota, u pravcu mogućeg povlačenja odvojenih dijelova naše divizije. Sa njima se nalazila Prva slovenačka brigada »Tone Tomšič« i drugi dijelovi 14. slovenačke divizije, odnosno Četvrte operativne zone.

Dvije brigade 51. divizije i Prvu slovenačku brigadu brzo sam našao u rejonu Hrusta u Libuškoj dolini. Čim sam tamo došao, preko radio-stanice Sedme brigade tražio sam pomoć od štaba 51. divizije iz Dravograda. Hitno su u pravcu Hrusta uputili 12. proletersku slavonsku brigadu i Artiljerijsku brigadu divizije.

Oko 12 sati došao je na naše komandno mjesto komandant 14. divizije Ivan Kovačić Efenko, sa jednim oficirom, članom savezničke misije pri Glavnom štabu Slovenije, i predložio da idemo u Pliberški dvorac na razgovor sa pristiglim engleskim generalom.³

Čekali smo dolazak našeg pojačanja iz Dravograda i pripremali se da uputimo posljednji ultimatum neprijatelju za predaju. Ukoliko ga ne prihvate, bili smo spremni da se prikupimo i napadnemo ga. Od Dravograda preko Labota ima oko 18—20 km. Ako bi se naša pojačanja kretala ubrzanim maršem, mogla su stići za tri, najviše četiri sata. Trebalo je brzo raditi. Odlučio sam da idem na razgovore u engleski štab. Bitka za vrijeme bila je nemilosrdna. Svaki izgubljeni trenutak mogao nas je skupo koštati. Nije se moglo čekati odobrenje i ovlaštenje za razgovore i pregovore od više komande. Prema dogovoru, komandant Sedme brigade Milan Ješić Ibro ostao je da rukovodi dijelom divizijskih snaga na tom sektoru. Ukoliko se ne vratimo do 15 sati, trebalo je da pošalje ultimatum i dejstvuje prema prethodnom dogovoru.

U Pliberku, u predvorju zamka, ugledao sam četvoricu ustaških generala kako sjede u jednom ćošku. Njima je gorilo tlo pod nogama, o njihovoj se koži radilo, pa su sve poduzeli da preko jednog engleskog oficira dođu do nekog višeg engleskog štaba. Bio sam veoma iznenađen kada sam ih vidio, jer me saveznički oficir iz njihove misije o tome nije obavijestio. O tome ništa nije znao ni komandant.

³ Za sada još pouzdano ne znam da li je to bio komandant Petog engleskog korpusa Čarls Kejti ili brigadni general Skot, komandant 37. irske brigade. Neki podaci upućuju na to da je to bio general Skot, iako su ranije postojali kontakti pojedinih članova štaba Četvrte operativne zone i 14. divizije i sa generalom Kejtijem.

14. divizije Kovačić — Eftenko. Smatrao sam da nisu savezinčki postupili i da tu nešto nije u redu.

Prije nego što nas je primio, engleski general je подробно razgovarao sa Pavelićevim generalima. Od njih je dobio prve informacije i njihove molbe. Englez je pred nas izašao sa tezom da je rat završen, da nema smisla dalje ratovati, da naši protivnici koji imaju 300.000 vojnika ne žele nama, već njima da se predaju. Zato je predložio da ih oni, Englezi, razoružaju. Rekao je i to da će ih Englezi, kao naši saveznici, nama predati.

Rekao sam engleskom generalu da nisu dobili tačne podatke o neprijatelju; da ih ima nekoliko puta manje od spomenute cifre, i da imamo naređenje da ih sa raspoloživim snagama opkolimo i prisilimo na predaju; da kao vojnici od toga naređenja višeg štaba ne možemo odstupiti; da se mi sa tim neprijateljem borimo već četiri godine i da već nekoliko dana vodimo žestoke borbe jer ne prihvaćaju kapitulaciju, da ćemo se sa njima tući ako treba neograničeno vrijeme, bez obzira na obustavu rata; da je neprijatelj desetkovan, demoralisan, bez municije i hrane; da se čelo njihove kolone nalazi svega nekoliko kilometara na austrijskoj teritoriji; da se njegova glavnina nalazi još desetak kilometara na jugoslovenskoj teritoriji; da na taj sektor uskoro stižu naša nova pojačanja; da prema začelju neprijateljeve kolone pristiže još nekoliko divizija naših drugih armija i da je potreban samo još jedan naš udar pa da neprijatelj, koji je već na koljenima, padne u naše ruke. Predlažemo da se naši saveznici, ako već ne mogu ili ne žele da nam pomognu, ne miješaju u tu isključivo našu stvar i da nas puste da sami rješavamo pitanje kapitulacije vojske tzv. NDH još u toku ovog dana. Sem toga, i vojnički ponos nam nedozvoljava da potpuno potučenog protivnika predamo nekom drugom, pa makar to bili naši saveznici.

Poslije tog izlaganja Englez se zamislio, i onda upitao kakve uslove postavljamo protivniku da bi kapitulirao bez ponovnog oružanog sukoba. Odgovorio sam da tražimo bezuslovnu kapitulaciju koja bi trebalo da otpočne u roku od jednog sata po prihvatanju našeg ultimatum. Englez je odmah reagovao i rekao da nije moguće popisati ljudstvo i oružje bez tri-četiri dana! Odgovorio sam da je potrebno otpočeti sa predajom u roku od jednog sata po povratku, a da predaja, popisivanje vojnika i oružja može trajati koliko bude potrebno i dok se posao ne završi.

Po svoj prilici engleski komandant je već bio obavijestio svoj viši štab o situaciji na jugoslovensko-austrijskoj granici na osnovu prethodnih obavještenja dobijenih od protivničke delegacije. Možda

je ustašama dao i neka nerealna obećanja, pa mu je bila potrebna nova procjena i nova odluka. O tome ne znamo ništa. Zamolio nas je da u pratnji jednog engleskog pukovnika sačekamo u drugoj sobi definitivni dogovor. Ponovo je razgovarao sa ustaškom delegacijom. Šta su tada razgovarali takođe ne znamo. Vjerovatno je ponovo obavještavao svoj viši štab o novoj situaciji, jer su naša pojačanja iz Dravograda već počela brzo promicati ispred dvorca u Pliberku i hitati prema rejonu Hrusta. Čim smo stupili u drugu sobu i pogledali kroz prozor, vidjeli smo slavonske proletere načičkane na lafete topova Artiljerijske brigade naše divizije i kako žure prema položaju. Bilo je jasno da smo bitku za vrijeme dobili. Sada nam više nisu bili toliko važni razgovori u engleskom štabu i pregovori sa neprijateljem. Trebalo je što prije završiti susret u Pliberku i vratiti se natrag na komandno mjesto.

Ubrzo smo se našli ponovo kod engleskog generala, koji nas je bez ikakvog objašnjenja obavjestio da će sada ući protivnička delegacija i da ćemo otpočeti pregovore. Pokazao je stranu stola na kojoj ćemo sjediti, i on sa nama kao naš saveznik. Tada su ušla u prostoriju dva pregovarača, valjda zato što je nas bilo dvoje. Ušao je komandant Pavelićeve kolone Hercegovac, general Ivo Herenčić, poznati ustaški emigrant koji je došao 1941. iz Italije, poznat širom Hercegovine kao surovi ratni zločinac. Drugi je bio ustaški pukovnik, član Glavnog ustaškog stana, poznati predratni frankovac i profesor teologije i francuskog jezika Dalmatinac Danijel Crljen.

U predsoblju su ostali Vjekoslav Servaci, također poznati frankovac i emigrant, šef predratnog ustaškog riječko-terorističkog kanala, koji je slao paklene mašine i letke u zemlju. Bio je šef ustaškog logora »Janka Pusta« u Mađarskoj, gdje se za vrijeme njegovog šefovanja uvježbavala teroristička grupa koja je ubila kralja Aleksandra u Marselju 1934. godine. Bio je surovi komandant Ličkog ustaškog područja, čije su jedinice nanijele ogromne gubitke narodu Like. Posljednji general koji je u predsoblju čekao svoju sudbinu bio je Banjalučanin Metikoš Vladimir, potpukovnik bivše vojske. Njegove jedinice »proslavile« su se po zločinima u Lici, Bosanskoj krajini, Baniji, u pokoljima ranjenika u četvrtoj i petoj ofanzivi, kod Tarčina, Foče i duž Drine.

Tekst kapitulacije, koji sam u ime naše strane tada diktirao, svodi se, uglavnom, na slijedeće:

»Ostaci ustaško-domobranske vojske nalaze se u bezizlaznoj situaciji. Ona je opkoljena sa svih strana jakim snagama Jugoslovenske armije. Mislimo da su obaviješteni o tome da su četiri armije

oslobodilačkih snaga Jugoslavije, jačine od nekoliko stotina hiljada ljudi, sa svih strana stegle obruč oko njih. Sada ih možemo prisiliti na безусловnu predaju ili uništiti. Na ovaj sektor stigle su i stalno pristižu naše svježije snage. U njihovom je interesu i u interesu spasavanja izbjeglog naroda koji su sa sobom povelu u emigraciju da pristanu na kapitulaciju bez otpora.«

Poslije kraćeg predaha izdiktirao sam ultimatum:

»U ime komande 51. divizije Treće armije i 14. divizije NOV Slovenije tražim vašu безусловnu kapitulaciju. Rok za predaju je sat po vašem povratku u jedinice, tj. najdalje do 16 sati. Znak za predaju je dizanje bijele zastave. Sama predaja trajat će dok ne preuzmемо cjelokupno ljudstvo i oružje. O detaljima ćemo se dogovoriti na licu mjesta. Ako se ne prihvate ovi uslovi, smatrat ćemo da nastavljate ratne operacije poslije službenog obustavljanja drugog svjetskog rata, pa vas više neće štiti međunarodno pravo o ratnim zarobljenicima. U tom slučaju tretirat ćemo vas kao odmetnike čiju će likvidaciju pomoći i naši saveznici...«

To da će nas pomoći naši saveznici osobito sam naglasio, želeći da ustaše steknu dojam da smo se sa Englezima već dogovorili o njihovoj sudbini, uvjeren da naš saveznički general to neće demantirati. Jer, ipak, pred nama je zajednički fašistički neprijatelj. Pošto sam glasno i energično iznio uslove kapitulacije, ustaški general je progovorio tiho i pomirljivo:

»Gospodine komesare vaše je izlaganje s vašeg stanovišta ispravno, ali mi ne možemo primiti rok predaje. Prvo, mi u roku od jednog sata ne možemo objasniti cjelokupnoj vojsci vaše uslove predaje. Osim toga, kod nas ima mnogo ljudi koji su se protiv vas borili četiri godine i njih nije tako lako uvjeriti u potrebu da se vama predaju. Vi zbog toga možete smatrati da kao cjelina nismo prihvatili uslove kapitulacije.«

Prekinuo sam ga riječima da ćemo, ako prihvate kapitulaciju u cjelini, svaki izolovani otpor pojedinih grupa takvim i tretirati.

Ali, neočekivano je onaj drugi pregovarač, ustaški pukovnik Črljen, ustao, naglo prekinuo razgovor i počeo uzbuđeno da govori, obraćajući se engleskom komandantu, da mu istorija nikad neće oprostiti ako dopusti da 300.000 Hrvata padne u ruke neprijatelju koji će ih uništiti itd.

Ustali smo. Ustaški pukovnik je još galamio u istom stilu o istorijskoj odgovornosti, molio i preklinjao, kad mi se britanski general, prilično nervozan, obratio riječima:

»Gospodine komandante, moji tenkovi su vam na raspolaganju.«

Trgnuo sam se. Bio sam iznenađen neočekivanim, oštro izraženim i jasnim stavom kojim se saveznički general definitivno stavljao na našu stranu.

Poslije toga, oba ustaška oficira su šutjeći, oborenih glava, pošla prema izlazu. Već gotovo na vratima, glavni ustaški pregovarač se okrenuo i zamolio me da uskladimo satove, jer je njihov išao prema njemačkom vremenu — sat naprijed. To je bio jedini ustupak. Činilo se da jedva čeka da se sve to već jednom svrši.

Nekoliko minuta po povratku na naše komandno mjesto u Hrust, stražar je doveo nova četiri Pavelićeva generala, predvođena general-pukovnikom Slavkom Štancerom, starijim čovjekom bez jedne ruke. Tražili su objašnjenje u vezi sa odlaskom njihovih pregovarača u engeski štab, jer im se učinilo da su se tamo dugo zadržali. Vjerovatno su sumnjali da su ostali u engleskom štabu, a njih prepustili sudbini. Objašnjeno im je da je u engleskom štabu u pregovorima sa njihovim predstavnicima donijeta odluka o njihovoj bezuslovnoj kapitulaciji pred Jugoslovenskom armijom. Nisu imali kud, prihvatili su naše objašnjenje i zahtjev za predaju. Oko 16 sati, u njihovom logoru istaknute su bijele zastave u znak predaje. Ogromna masa ljudi odložila je oružje i krenula u zarobljeništvo.

Uskoro, na raskrsnici Hrust pojavili su se i predstavnici crnogorske četničke grupacije, koja se uporedo sa ustašama povlačila prema granici. O njima, sve do pojave parlamentara, nismo znali ništa. Predalo se nekoliko hiljada četnika poznatog četničkog vojvode Pavla Đurišića, koga su nešto ranije, sa većom grupom četničkih prvaka, Lubirićeve ustaše odvele i ubile u konclogoru Stara Gradiška. Prilikom oslobođenja logora slavonski partizani su našli dokaze za velike ustaške zločine, iako su pokušali da otklone tragove.

Iz navedenog se može vidjeti da su besmislene tvrdnje da su Britanci zarobili Pavelićevu vojsku, što svakako spada u arsenal čistih izmišljotina i u domen neprijateljske propagande.

Kada se radi o držanju engleskih jedinica prema nama, treba navesti neke činjenice koje svjedoče o zaoštravanju odnosa i njihovom pokušaju da nas pritiskom i silom istjeraju iz Koruške.

Moskovskom deklaracijom, posebno odlukom Jaltске konferencije, velike sile Antihitlerovske koalicije odlučile su da obnove Austriju u granicama prije Anšlusa 1937, smatrajući da je Austrija prva žrtva Hitlerove agresije. Englezi su dobili okupacionu zonu u Koruškoj. Njihove jedinice su 8. maja ušle u Celovec, u Koruškoj,

istovremeno kada i naš Motorizovani odred. Četrnaesta divizija, Kokrški i Koruški partizanski odred ušli su u Korušku 6. maja.

U svojstvu opunomoćenog ministra vlade za Sredozemlje, u štabu feldmaršala Aleksandera, Harold Makmilan (kasnije predsjednik britanske vlade) ocijenio je da se ulaskom slovenačkih jedinica u Celovec stvorila incidentna situacija, pa je predložio svojoj vladi da dâ uputstvo feldmaršalu Aleksanderu da sa Osmom armijom što prije zatvori austrijsko-jugoslovensku granicu i iz Koruške izbaci vojnike Jugoslovenske armije. Makmilan je pravio određenu razliku između Koruške i Julijske krajine, ističući da sporazum velikih sila o italijansko-jugoslovenskoj granici ne postoji.

Poslije takvih stavova došlo je do zaošttravanja odnosa između naših jedinica i Britanaca. Došlo je do: zabrane daljeg ulaska naših pojedinih jedinica u Celovec i u ostale gradove, zaplijene magazina i zatvaranja radnji, kako narodna vlast koju je Osvobodilna fronta formirala ne bi mogla snabdijevati građane. Otimali su iz naših logora zarobljene Nijemce i zaplijenjeno naoružanje i tehniku. Skidali su naše zastave i na pojedinim mjestima ih gazili i palili. Pripremili su bili ekipe za gašenja mostova u Velikovcu, koje su naši drugovi iz 14. divizije pripremili za paljenje u slučaju prodora ustaša itd.

Pod Čerčilovim pritiskom, feldmaršal Aleksander je 16. maja 1945. izdao direktivu svojim višim štabovima da predstoji napad na jugoslovenske trupe na području Koruške i Julijske krajine u slučaju da ne pristanu da se odatle hitno povuku. Naredio je bio formiranje zarobljeničkih logora za Jugoslovane itd.⁴

Zahvaljujući stavu SAD, jer su se Truman i Ajzenhauer kategorički držali Ruzveltovog stava protiv intervencije američkih trupa na Balkanu, i realnoj procjeni situacije Titovoj i rukovodstva Jugoslavije, našim povlačenjem iz Koruške izbjegli smo najgoru soluciju. Ali, ipak smo uspjeli da zadržimo naše pozicije i najveći dio oslobođene teritorije prema Italiji.

Feldmaršal Aleksander, u poruci koju je uputio 11. maja, obavijestio je Tita da je dobio zadatak da okupira Korušku i da tamo formira vojnu upravu, pa traži da se zabrani prelaz jugoslovenskim trupama preko austrijske granice.

Dan-dva ranije, Aleksander je u svome izvještaju obavijestio Čerčila:

»Ukoliko mi Kombinovani odbor načelnika Generalštaba izda naređenje da okupira cijelu Julijsku krajinu, primjenom sile ako je

⁴ Snimak dokumenata Arhiva Vojnoistorijskog instituta — u arhivi SIP-a.

potrebno, sigurno ćemo se sukobiti sa Jugoslavenskom armijom, koja će uživati moralnu podršku bar Rusa. Prije nego što se na to odlučimo, mislim da bi bilo dobro da razmotrimo osjećanja naših vojnika o tom pitanju. Oni se duboko dive Titovoj partizanskoj armiji i gaje velike simpatije prema njihovoj borbi za slobodu. Moramo, stoga, biti vrlo pažljivi prije nego što zatražimo od njih da okrenu oružje sa zajedničkog neprijatelja i upere ga protiv saveznika. Naravno, ne bi se upuštao u procjenu reagovanja naših ljudi u domovini, koje vam je dobro poznato.«⁵

Čerčil je zbog toga oštro zamjerio Aleksanderu, zaprijetivši mu da će ga smijeniti s dužnosti.

Jugoslavija je zvanično zatražila dodjeljivanje okupacione zone u Austriji, a s tim zahtjevom SSSR se složio. Vlada Demokratske Federativne Jugoslavije izrazila je žaljenje što je, osim od Sovjetskog Saveza, bez odgovora ostao njen zahtjev od 2. aprila 1945. da se Jugoslaviji dodijeli okupaciona zona u Austriji. Naglašeno je da je od svih evropskih zemalja Jugoslavija najviše patila pod njemačkom okupacijom, u kojoj su uzele učešća mnoge njemačke jedinice iz Austrije.

I naš novi prijedlog da jugoslovenske jedinice ostanu u Austriji i da u engleskoj okupacionoj zoni budu pod komandom feldmaršala Aleksandera, a u sovjetskoj zoni maršala Tolbuhina, britansko Ministarstvo spoljnih poslova smatralo je »potpuno neprihvatljivim«.

Jugoslovenska vlada je maja 1945. podnijela memorandum vladama SAD, SSSR-a i Velike Britanije da se Koruška, naseljena Slovencima, na osnovu prava na samoopredjeljenje, priključi Jugoslaviji. Taj naš zahtjev je odbijen, a pritisak za naše povlačenje pojačan.

Ostavljeni bez šire podrške, morali smo napustiti Korušku, na osnovu sporazuma načelnika Generalštabova Morgana i Jovanovića 21. maja.

Pod pritiskom događaja i na insistiranje Čerčila, Makmilana i drugih, feldmaršal Aleksander je uputio tih majskih dana poslanicu svojim trupama u kojoj je vrijeđao Jugoslaviju. Potom je ponovio uvredu u izjavi dopisniku »Rojtera« Hjubertu Herisonu. To je učinio uprkos ranijem odavanju najvećih priznanja NOV i PO Jugoslavije i njenim ogromnim žrtvama i doprinosu u zajedničkoj borbi protiv

⁵ Dr Dušan Biber, *Britansko-jugoslovenske nesuglasice oko Koruške*, Beograd 1978, str. 355, Public »Record« office« Prem: 3, 51/8.

nacizma. Povodom takve izjave, maršal Tito je dopisniku »Tanjuga« dao odgovor:

»Ne mogu, a da ne izrazim svoje negodovanje i iznenađenje protiv nemoguće uporedbe da je prisustvo jugoslovenskih trupa u Istri i Slovenačkom primorju slično Hitlerovim, Musolinijevim i japanskim osvajačkim metodama. Ovakva se optužba može baciti u lice samo neprijatelju, a ne jednoj izmučenoj i iskrvavljenoj saveznici, koju su do sada svi slobodoljubivi narodi priznali kao primjer herojstva i požrtvovanosti u ovom velikom oslobodilačkom ratu.

Jugoslovenska armija je gonila do rijeke Soče i dalje snagom svoga oružja okupatora i njenom prisustvu na toj teritoriji ne može se dati osvajački karakter. Takvu optužbu najodlučnije odbijam.

Još jedanput izjavljujem da je naša Jugoslovenska armija, da je Jugoslavija spremna sarađivati sa savezničkim snagama, sa savezničkim zemljama, ali ja u isto vrijeme izjavljujem da Jugoslavija ne može dopustiti da bude ponižena i da se izigravaju njena prava.«⁶

Tada su Englezi na teritoriji Koruške imali samo jednu diviziju Petog korpusa, koja je obezbjeđivala ratne zarobljenike i bila razvučena na drugim komunikacijama koje su bile veoma osjetljive. Komandant korpusa general Kejti smatrao je da ne može rizikovati sukob sa Jugoslavijom jer ne raspolaže sa dovoljno snaga da jugoslovenske snage istjera iz Koruške, niti da spriječi njihovo dalje prodiranje u Austriju.

Aleksander i njegov štab su procijenili da će im u slučaju upotrebe sile biti potrebno još najmanje 11 divizija. Pri tome su isticali da se može pokazati da je i taj broj nedovoljan.

To je bio jedan od značajnih razloga za pozitivan stav engleskog generala kao posrednika u pregovorima sa ustaškim predstavnicima u Pliberku — nije imao dovoljno snaga da interveniše. Zbog opšte situacije i zaoštrenih odnosa, učinio je da jedna jugoslovenska divizija bude manje u Koruškoj i po cijenu da odvede zarobljenu Pavelićevu vojsku u Jugoslaviju.

Prema našoj granici 15. maja 1945. nalazila se samo razvučena 37. irska brigada sa nešto tenkova. Englezi su bili samo na jednom mjestu u kontaktu sa Pavelićevom kolonom, i to zajedno sa jedinicom 14. slovenačke divizije kod Senčnog hriba, na zapadnim stranama Borovlja (jugozapadno od Libuča). Pojavili su se u Hrustu sa dva tenka 15. maja oko 17 sati, a poslije zadržavanja od oko 15 mi-

⁶ Snimak dokumenata — A VII — u arhivi SIP-a.

nuta povukli su se. Cjelokupnu preostalu Pavelićevu vojsku sproveli smo u Maribor u zarobljenički logor, koji smo formirali na fudbalskom igralištu.

Sa tako malim snagama tada nisu mogli silom intervenisati. Mi smo u Koruškoj, ispred neprijateljske kolone, imali na relativno malom prostoru snage jačine preko 30.000 boraca (14. i 16. divizija i glavnina 51. divizije, dijelovi 12. divizije, ojačani Motorizovani odred, dva partizanska odreda, dijelovi Prekomurske brigade i brigade KNOJ-a). Na granicu su već pristigle jednice 5. divizije Prve armije, a za petama neprijatelja, u neposrednoj blizini granice, nalazilo se još nekoliko divizija Prve i Treće armije, što je naš ukupan broj boraca znatno povećalo.

Eto, to su rezultati naše blistave pobjede 15. maja 1945, čiji sjaj ne mogu potamniti nikakva propaganda i falsifikati.

Poražena ustaško-domobranska i četnička vojska bila je produkt određene političke ideologije, koja je u osnovi sadržavala rasizam, ultranacionalizam i fašizam. Ta ideologija je propovijedala nacionalnu i vjersku mržnju, a sprovodila je monstruozne masovne zločine. Ta politika i ideologija fanatizovala je i gurnula mnoge ljude u zločin, a prisilila i mobilisala mnoge druge da im služe. Poražena vojska i srušene kvislinške fašističke državne tvorevine nisu značile i definitivni poraz ideologije i politike fašizma, nacionalizma i rasizma. Nosioći te politike bili su se pritajili, tiho rovarili i čekali svoj trenutak. Danas smo svjedoci snažnog oživljavanja mračne politike i ideologije prošlosti i na međunarodnom i na unutrašnjem planu. Smišljeno se koristi kriza međunarodnih odnosa i unutrašnja kriza i slabosti našeg sistema. Nadmetanjem supersila u naoružavanju, propovijedanjem revanšizma i intervencionizma čine se koraci mirenja sa Hitlerovcima, izjednačava se borba, na primjer, jugoslovenskih naroda sa državama koje su bile u službi fašizma sve dok nisu bile poražene u posljednoj fazi rata, a i to se sve čini u službi blokovskih interesa.

U nas se pokušavaju umanjivati zločini ustaša i četnika, i to ne samo pojedini naši historičari. Traži se pomjeranje i predlaže podizanje zajedničkih spomenika ratnim zločincima i izdajnicima sa borcima za slobodu. To, u suštini, znači oživljavanje politike i ideologije koja u nepovoljnim međunarodnim i unutrašnjim prilikama može opet stvoriti vojsku zločina.

Ne treba zaboraviti da su na ovoj balkanskoj vjetrometini naši narodi živeli čitav milenijum razdvojeni i pod raznim vjerskim i

drugim uticajima i raznoraznim atavizmima, da imamo desetak nacija, narodnosti i religija, da možemo — na čemu naši neprijatelji intenzivno rade — da budemo stavljeni ponovo pred alternativu međusobnih borbi i pokolja ravnih antičkim tragedijama i biblijskim kataklizmima kakve smo doživjeli u toku drugog svjetskog rata i kakve možemo doživjeti u još težem izdanju. Suviše malo vremena živimo zajedno u ravnopravnosti i jedinstvu da smo mogli iz svijesti ljudi otkloniti sve negativne naslage prošlosti i učiniti odlučujući korak u stvaranju novog čovjeka. Ne smijemo zaboraviti da smo u toku drugog svjetskog rata prvi otpočeli borbu protiv fašizma i imali najjaču oslobodilačku partizansku armiju u hitlerovskoj evropskoj tvrđavi, ali smo imali i najveći broj kvislinga u Evropi, koji su izvršili i najbrojnije zločine i genocid. Zločin i izdaja idu kao rijeka, bez povratka, kao epidemija kuge, ako borba protiv njih posustane ili prestane. Jedna od najvećih pouka iz našeg narodno-oslobodilačkog rata sigurno je u tome da se ideologiji i politici zločina nacionalizma, izdaje i mržnje treba u samom zametku oštro suprotstaviti i stati toj stoglavoj zmiji na glavu. Svaka nebudnost, kako nas život i bliska prošlost uče, može nas skupo koštati. Bratstvo i jedinstvo naših naroda i narodnosti, ostvareno u moru krvi naših boraca za slobodu i naših naroda, moramo — kako nas je učio drug Tito — čuvati i njegovati kao uslov našeg opstanka.